

Slovenski jezik in diskurz

Izr. prof. dr. Vojko Gorjanc

Sestava predmeta

- Predavanja: Gorjanc (namesto Stabej)
- Seminar: Grahek

Kompetence

- Razumevanje besedila kot temeljne enote sporazumevanja z jezikovnimi znaki
- Poznavanje osnovnega pojmovnika besediloslovja in usposobljenost za analizo besedil.
- Sposobnost razumevanja in analiziranja besedilnih sporazumevalnih procesov v družbi.
- Sposobnost razumevanja besedilnih in diskurznihi značilnosti različnih besedilnih vrst.
- Razumevanje soodvisnosti delovanja besedil od civilizacijsko-kulturnega družbenega konteksta.
- Razumevanje odvisnosti delovanja posameznih razredov jezikovnih znakov od njihove besedilne funkcije.

Vsebinski sklopi

- Osnovni pojmovnik besedilne analize.
- Spoznavanje razmerij med jezikovnimi, besedilnimi in sporazumevalnimi normami.
- Spoznavanje osnovnih teoretičnih modelov besediloslovja in teorije diskurza.
- Kratka zgodovina besediloslovja in teorije diskurza v razmerju z jezikoslovjem.
- Procesualna narava besedilnega sporazumevanja.
- Besedilnost.
- Kriteriji besedilnosti.
- Semantika besedila, z izpostavitvijo razlike med virtualnim in aktualnim pomenom, različnih oblik vzpostavljanja reference in prepletanju jezikovnih in nejezikovnih dejavnikov pri tvorjenju/razumevanju besedila.

Temeljna literatura

- **R. A. de Beaugrande in W. U. Dressler: Uvod v besediloslovje. Park, 1992.**
- Jef Verschueren: Razumeti pragmatiko. Ljubljana: Založba /*cf., 2000.
- Izbor besediloslovnih člankov iz slovenske periodične znanstvene publicistike.

Vprašanja?

<http://www.rtv slo.si/kultura/modload.php?&c mod=rnews&op=sections&func=read&c menu=5&c id=44773>

Obveznosti študenta

- Pisni izpit:
  - enovit, sestavljen iz vsebine predavanj in seminarja
  - KT: 3

Slovenski jezik in diskurz

- Jezik
  - slovenski jezik
- Diskurz
  - Jezikoslovje
  - Analiza diskurza
  - Besediloslovje

Jezik

- Človeku lasten sistem jezikovnih znakov in sredstev za njihovo kombiniranje za komunikacijo
  - Jezikovni znak
  - Sistem
  - Več kot le za komunikacijo
    - Druge oblike komunikacije

Jezik

- Človeški jezik
  - Naravni jezik
    - Slovenski jezik
- Umetni jezik
- Formalni jezik

Diskurz

- Diskurz: uporaba jezika v določenem prostoru in času, na način in s sredstvi, ki nam omogočajo (medsebojno) delovanje, razmišljanje, vrednotenje, izražanje mnenj in stališč ...
  - Zaključena celota
  - Govorni dogodek = družbeno dejanje
- Diskurzna skupnost
  - Komunikacija, določena s sodelujočimi v diskurzu, torej z uporabo jezika, ki je lastna določeni družbeni skupini
  - Diskurz v tem smislu lahko neenoten z množtvom podkategorij

Jezikoslovje

- Jezikoslovje
  - t. i. tradicionalno jezikoslovje
  - prevladujoča jezikoslovena paradigma 20. stoletja = strukturalizem
- Besediloslovje
  - preusmeritev preko predmeta opazovanja
    - predmet opazovanja = besedilo
- Teorija diskurza
  - preusmeritev preko metodološkega pristopa
    - metodološki pristop = interdisciplinarni

Besedilo

- Antična retorika
  - besedilna nečela in zakonitosti
- Literarna veda
  - besedilo z vidika vrednostih presežkov
- Zgodovina
  - besedilo kot “priča” dogodkov, akterjev ...
    - besedio kot odraz realnosti
- Pravo
  - dokazno gradivo
- Jezikoslovje
  - v različnih jezikoslovnih smereh

Besedilo v jezikoslovju

- Tvrobno-pretvorbna struktura definicija
  - Prenos strukturne definicije stavka na besedilo
- Pomenska definicija
  - Le kot zaporedje pomensko povezanih jezikovnih enot
- Pragmajezikoslovna definicija
  - Jezik v rabi
  - Jezik v rabi, ki presega trenutnost dvosmerne komunikacije

Besedilo in dvosmernost komunikacije

- Besedilo in preseganje govornega dogodka
  - Izločanje dvosmerosti govorne komunikacije
    - Samostojno raziskovalno področje
      - Analiza konverzacije

Združevanje kriterijev

- Pomenske in strukturne lastnosti besedila ter njegovo vpenjanje v govorno situacijo
  - Kohezija
  - Koherenca
  - Namernost
  - Sprejemljivost
  - Informativnost
  - Situacijskost
  - Medbesedilnost

Utemeljitelji področja besediloslovja

- Teun van Dijk
  - 1972, prva monografska študija
“Some Aspects of Text Grammars”
- Michael A. K. Halliday in Raquia Hasan
  - 1976, ena najbolj vplivnih monografij
“Cohesion in English”
- Robert A. de Beaugrande in Wolfgang U. Dressler
  - Združevanje različnih kriterijev za opazovanje besedilnosti

V nadaljevanju

- Jezikovna zvrstnost
  - jezik, besedilo ali oboje
- Kriteriji besedilnosti
  - V drugem zaporedju kot na seminarju
    - od medbesedilnosti do kohezije

Besedilo v slovenistiki

- Razmerje do mišljenja
  - Besedilo je “eksistencialn/a/ oblik/a/ resnične ali umišljene stvarnosti”. (Toporišič 1984)
  - Besedilo je “/n/asledek ali tvorba govornega sporočanja, pri katerem miselna vsebina posameznika v določenem trenutku s pomočjo jezikovnih znamenj dobi posebno (znamenjsko) obliko obstajanja”. (Toporišič 1992)

Besedilo v slovenistiki

- Komunikacijski okvir
  - Besedilo je “rezultat t. i. govorne dejavnosti, tj. smiselne uporabe jezikovnih prvin za prenos določene količine obvestila”. (Kunst Gnamuš 1986)

Besedilo v sovenistiki

- Oblikovno definirana
  - “Najmanše besedilo ima obliko enostavčne povedi, /o/bsegovno navzgor /.../ ni omejeno”. (Toporišč 1984)
- Vsebinsko zameji
  - Za besedilo je nujna povezava posameznih delov besedila v vsebinsko celoto (Toporišič 1992)

Jezikovna zvrstnost

- Socialne in funkcijske zvrsti
  - Kaj je zvrst?

Jezikovna zvrstnost v slovenistiki

- Funkcijske zvrsti
  - Definicija funkcije
    - Izhodišča (češka) teorija jezikovne zvrstnosti opozarja, da gre za prevladujoče jezikovne funkcije
  - Razmerje med jezikovnim sistemom in jezikovno rabo

Jezikovna zvrstnost v slovenistiki

- Zvrst
  - “zaznamuje posamezne pojavne oblike velikoobraznega pojma in poimenovanja jezika /.../ Nanaša se na svet jezika (langue), za vsako zvrst pa obstajajo seveda tudi besedila s takimi in drugačnimi delnimi značilnostmi. (Toporišič 1977)
  - Relevantni parametri opazovanja
    - Jezik in njegova “oblika”
    - Udeleženci sporočanja, t. i. sporočanjejska veriga
    - Deloma tudi lastnosti besedil

Jezikovna zvrstnost v slovenistiki

- Funkcijska zvrst
  - /j/ezikovne značilnosti, lastne vrsti besedil za določeno rabo (Tororišič 1992)
    - Predvsem
      - besedne (izrazijske),
      - skladijske značilnosti,
      - delno tudi obikoslovne

Jezikovna zvrstnost v slovenistiki

- Jezik - besedilo - zvrst (funkcija)
  - Nejasno razlikovanje
    - Posledica: poimenovanja tipa strokvnj, publicistični, umetnostni **jezik** (Toporišič 1984)
    - Izhodiščno v praški šoli: izpostavljen funkcijski kriterij, npr.
      - predvsem **estetska** funkcija = umetnostno besedilo
      - predvsem vplivajnska funkcija = publicistično besedilo
      - predvsem **spoznavna** funkcija = znanstveno besedilo

Jezik lahko različne funkcije opravlja le v **besedilih**.

Preštudirajte

- Discourse and conversational analysis. V: The Linguistic Encyclopedia. Ur. K. Malmkjær. London/New York: Routledge.
- Discourse and text. V: D. Crystal: The Cambridge Encyclopedia of Language. CUP.

Skicirajte si teoretski izhodišči, predstavljeni v obeh člankih, in ugotovite razlike med njima.

Preštudirajte

J. Toporišič: Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana: CZ,

1992.

- jezik
- slovenski jezik
- jezikoslovje
- strukturalno jezikoslovje
- jezikovna zvrst
- jezikovni sistem
- besediloslovje
- pragmatika
- zvrst
- zvrst besedila
- vrsta
- vrsta besedila
- slovnica
- tvorbeno slovnica
- tvorbeno-pretvorbena slovnica
- kod
- besedilo
- sotvarje
- sovisnost

Kriteriji besedlnosti: medbesedilnost

- Uporaba besedila v soodvisnosti od drugih besedil.
- Odnos med tremi členi medbesedilnega povezovanja:
  - predlogo,
  - pologo in
  - medbesediljem.

Medbesedilnost

- Upoštevanje bralčevaga razumevanja in tvorbe besedil:
  - vsa besedila so medbesedilna
    - implicitno
      - aluzije na besedila v nekem kulturnem prostoru ali med kulturnimi prostori
    - eksplicitno
      - najbolj eksplicitno medbesedilo je citatno

TIPI BESEDIL IN MEDBESEDILNOST

Kriteriji besedilnosti: situacijskost

- Dejavniki, ki napravijo besedilo glede na komunikacijsko situacijo relevantno.
- Situacija določa smisel in rabo besedila.

USTAVI

DELO

NA

CESTI

NE HODI ČEZ PROGO, JE NEVARNO.

Kriteriji besedilnosti: situacijskost

USTAVI

DELO

NA

CESTI

Vozniki motornih vozil naj ustavijo svoja vozila, ker se na odseku ceste, ki se mu približujejo, izvajajo cestna dela. Ker je tam cestišče zoženo, bi z nespremenjeno hitrostjo ogrozili sebe, druge udeležence v prometu in delavce na cesti.

Kriteriji besedilnosti: situacijskost

- [Obama](#)
- [McCain](#)

Kriteriji besedilnosti: informativnost

- Vsako besedilo je informativno
- Informativnost = količina pričakovanosti oz. nepričakovanosti/znanega oz. neznanega
  - Visoka inforamtivnost - napornejša obdelava
  - Visoka informativnost - z vidika novega zanimivejša obdelava

Informativnost = kulturno specifična

Hiša ima dimnik.

Prišli smo v vas, sredi katere je bila cerkev.

Kriteriji besedilnosti: namernost in sprejemljivost

- Namernost = hotenje **tvorca** besedila, da jezikovno gradivo v besedilu predstavi koherentno in kohezivno
- Sprejemljivost = pripravljenost **sprejemnika** besedila, da sprejme zanj relevantno besedilo kot kohezivno in koherentno

Kriteriji besedilnosti: kohezija in koherenca

- Najbolj imanentno besedilna kriterija besedilnosti
- Besedilo kot potencialno največji jezikovni znak

- Kohezija = besedilna slovnica
- Koherenca = besedilna semantika
  - Delujeta izrazito v medsebojni soodvisnosti

Kohezija

- Načini povezovanja površinskega besedial
- Besedilni elementi v medsebojnem razmerju, ko je interpretacija enega pogojena z drugim
  - V besedilu se tako vzpostavi besedilna vez

Kohezija

- Tipi kohezivnih vezi
  - Referenčnost
  - Elipsa
  - Leksikalna kohezija
    - Odvisno od elementov, ki tvorijo besedilno vez

Referenčnost

- Zunajbesedilna = deiktičnost
  - Predmetnost v svetu “razporejena” deiktično (prostor)
  - Čas nedeiktično strukturiran (časovne “oporne točke”)
- Besedilna = koreferenčnost
  - Glede na usmerjenost besedilne vezi
    - Anafora
    - Katafora
  - Glede na vrsto jezikovnih sredstev v besedilni vezi
    - Osebna
    - Kazalna
    - Primerjalna

Leksikalna kohezija

- Ponovna pojavitev leksema
  - Popolna
  - Delna
- Pomenska medleksemska razmerja
  - Nad- in podpomenskost
  - Meronimija
  - Protipomenskost
  - “Pomenska družljivost”
- Parafraza

Koherenca

- Način organizacije besedilnega sveta = načini združevanja pojmov in relacij v besedilno celoto
  - Virtualni pomeni in njihova aktualizacija v besedilu
  - Kognitivan predpostavka o “normalnosti” besedilnega sveta
  - Pomenski okvir, grajen na podlagi splošnega vedenja o pojavitvah predmetov, dogodkov in stanj.